

דאורייתא, שהרי פותח בה ב"ברוך אתה ה'" ואין חותם בה ב"ברוך".

שפותח בהן ב"ברוך" ואין חותם ב"ברוך", כגון ברכת הפירות והמצוות, שמודה בהן לה', ולכן הן ברכות קצרות, (12) ויש מהן מ-ב שחותם בהן ב"ברוך" ואין פותח ב"ברוך", כגון ברכה הסמוכה לחברתה, שסומך על "ברוך" שפתח בו את הברכה שקדמה לה (13).

ומכאן הוכיח רב, (14) כיון שבברכת "הטוב והמטיב" פותח ב"ברוך" ואין חותם ב"ברוך", מכלל זה אתה למד דברכה בפני עצמה היא, (15) ואינה מכלל ברכת המזון

והראיה מכך שאינה דאורייתא, היא משום שכל ברכה דאורייתא פותחת ב"ברוך", כדתניא: כל הברכות כולן פותח בהן ב"ברוך אתה ה'", וחותם בהן ב"ברוך", הוין מברכת הפירות הנאמרת לפני אכילתן, וברכת המצות הנאמרת לפני עשייתן, וברכה הסמוכה לחברתה, (11) וברכה אחרונה שבקריאת שמע, שבברכות אלו יש מהן

14. כך ביאר הריטב"א, והיינו שתיבות "והטוב והמטיב" פותח בה וכו' הם ביאור ראית רב מהברייתא.

אולם בפסחים [קד ב] הובאה רק הברייתא, ובסופה שנינו תיבות אלו, ומשמע שהראיה מתחילה בתיבת "מכלל" וכו'. וכבר כתב הגר"א למחוק תיבות אלו שם.

15. רש"י ותוס' ביארו שפותחת ב"ברוך", כי אף שהיא אחר ברכה דאורייתא, אינה נחשבת כברכה הסמוכה לחברתה, כיון שלא נתקנה על המזון, אלא היא נתקנה בפני עצמה על שניתנו הרוגי ביתר לקבורה [ראה מהרש"א].

ומוכח שאין די בעצם הסמיכות לברכה שלפניה, אלא צריך שתהא מאותו ענין, וכיון שהטוב והמטיב אינה מענין ברהמ"ז, אף שתקנו לאומרה סמוך לה, פותחת בברוך בפני עצמה, וכן מבואר מדברי רש"י כתובות [שם] וראה פרישה [קי ח].

אך הריטב"א ומאירי כתבו שהיה ראוי שלא לפותח בברוך, כי היא סמוכה לחברתה, אך עשו בה היכר, שהיא מדרבנן ואינה כשאר הברכות שהן מדאורייתא.

ורש"י להלן [מט א ד"ה ומ"ד] כתב שפותחת בברוך משום שכולה ענין הודאה,

[א] שכתבו שחכמים עקרו בונה ירושלים אף שהיא מן התורה, כי הפועלים טרודים במלאכת בעה"ב. ובזכרון שמואל [כא] תירץ ש"בונה ירושלים" לא נעקרה אלא תקנו לכולה בברכת הארץ, כי הם ברכות דומות, ואילו ראית רב יוסף היא מ"הטוב והמטיב" שנעקרת לגמרי, ובהכרח אינה מהתורה.

11. דעת תוס' [ד"ה כל] ורבינו יונה והרא"ש שברכות קצרות פותחות בברוך אפילו אם הן סמוכות לחברתן.

אולם רש"י [כתובות ח א ד"ה שמח] והרמב"ם [תפלה ז] נקטו שגם ברכות קצרות הסמוכות לחברתן אין פותחות בברוך, אלא אם הן ענין חדש [כגון בברכת נשואין שצריך להזכיר ב' יצירות, ראה הערה 13].

12. פסחים [קה א], והיינו שרק בברכות שמוסיף בהן תפלה או הזכרת המאורע צריך לחתום בשם, אך בברכות אלו שרק מודה על חלקו, אינו צריך לומר שוב בסופן "ברוך אתה ה'".

13. רש"י [ד"ה ויש] וכן משמע מדברי הרמב"ם [ראה כס"מ ברכות פ"א ה"ה]. אך בתוס' רא"ש כתב שסומך על "ברוך" שחתם בו את הברכה הקודמת, וראה להלן [מט הערה 23].

שהיא מדאורייתא. (16)

ואמר רב נחמן בר יצחק: תדע ד"הטוב והמטיב" לאו דאורייתא, שהרי עוקרין אותה בבית האבל, ואומרים ברכה אחרת תחתיה.

ותמהה הגמרא על דברי תנא קמא: וכי "הטוב והמטיב", אין, [אומרים] ואילו "דיין אמת" לא אומרים, והרי בבית האבל אי אפשר להודות על הטובה בלא להזכיר את הדין, אלא אימא "אף הטוב והמטיב", ועל כך נחלק רבי עקיבא ואמר שבבית האבל אין אומרים כלל "הטוב והמטיב".

מר זוטרא איקלע לבי רב אשי, איתרע ביה מלתא, נפטר אחד ממשפחת רב אשי, פתח מר זוטרא (18) בברכה הרבעית בברכת המזון ובריך כך "ברוך אתה ה'... האל אבינו מלכנו בוראינו קדושנו קדוש יעקב המלך" (19) הטוב והמטיב, אל אמת, דיין אמת, שופט בצדק,

כדתניא: מהם אומרים בברכת המזון בבית האבל? — תנא קמא אומר שמברכים כרגיל "ברוך הטוב והמטיב", (17) ואילו רבי עקיבא אומר שאינה נאמרת, אלא אומרים תחתיה "ברוך דיין האמת", ובהכרח שרק רבנן תקנוה, כי אילו חיובה מדאורייתא לא היתה נעקרת.

17. ביארנו כפשוטו, אך רבינו יונה כתב שעל ברכה שבכל יום לא היה צריך להשמיענו, ובהכרח שכוונת ת"ק שעליו לכפול ולומר "המלך הטוב והמטיב" גם בהוספת ברכת האבלים שבסמוך, כי "צריך לתת שבה לבורא על הצרה שבאה עליו", וראה הערה 19.

18. נוסח ברכה זו נקבע בין לאבל שמזמן ובין לאחרים המזמנים אצלו, [משנה ברורה קפט ו, וראה דברי סופרים אבלות שעט עמק דבר ב].

ודעת תוס' בכתובות [ח ב] ומהר"ם מרוטנבורג [שמחות קמ] שאינה נאמרת אלא כשיש שם עשרה [אף שלא אכלו, כי לכתחילה אין אוכלים יחד, ראה חכמת שלמה יו"ד שם], ואילו הרמב"ן [בתורת האדם] שאומרה גם ביחידות, וכן פסק השו"ע [יו"ד שעט ד]. ובבאר הגולה [שם] כתב שלא ראה שנוהגים להוסיף ברכת אבלים בבהמ"ז, ונראה שסמכו על תוס' בכתובות שאינה אלא בעשרה, ומשמע שרק יחיד אינו אומרה.

19. תוס' [ד"ה מר] כתבו שאומר "האל הטוב וכו'", וכתב הב"י [קפט] שאינו אומר ג' הטבות

ונחשבת כברכת הפירות והמצוות שהן ברכות קצרות ומשום כך גם אין בה חתימה [וכ"כ תוס' כאן], והיינו כדרכם שהיא ברכה בפני עצמה, ורק מפני שהיא קצרה אין חותמין בה. אך הרשב"א נקט שהיא חלק מבהמ"ז, ולכן כתב שהטעם שלא תקנו לחתום בה בברוך הוא כי לא עשאוה מעולה כברכות דאורייתא שלפניה..

16. מנידון הגמרא אם "הטוב והמטיב" דאורייתא או לא, משמע ששאר הברכות ודאי דאורייתא הן, וראה לעיל [טז א] שלדעת תוס' [ד"ה וחותרם] יש בבהמ"ז שלש ברכות נפרדות מהתורה, וראה בהערה 8 שהמג"א [קצד ג] הוכיח כך מתוס' בסוגיין.

אך הב"י [קצא] כתב שלדעת הרמב"ם [ברכות ב ב] אין מנין הברכות מדאורייתא, והסיק שרק חיוב ברכת הזן הוא מהתורה, ואילו המקור לשאר הברכות הוא אסמכתא בעלמא, והמג"א [שם סק"א] העלה מדברי רש"י שיכול להזכיר שלשת ענייני הברכות בברכה אחת, ורק רבנן תקנו שיחתום על כל אחת בנפרד. וראה להלן [מח ב הערה 33].

ורוצה לברך, להיכן [לאיזה ברכה] הוא חוזר? —

רב זביד משמיה דאביי אמר, חוזר לראש, ומתחיל מתחילת ברכת המזון, כי כבר התחייב בברכת הזן כאשר סעד בשלשה, (22) ורבנן אמרי, שחוזר רק למקום שפסק, והיינו שמברך רק מ"נודה לך" ואילך. (23)

ומסקנת הגמרא: והלכתא חוזר למקום שפסק. (24)

לוקח במשפט, (20) ושליט בעולמו לעשות בו כרצונו, כי כל דרכיו משפט (21), שהכל שלו, ואנחנו עמו ועבדיו, ובכל אנחנו חייבים להודות לו ולברכו, גודר פרצות בישראל הוא יגדור את הפרצה הזאת בישראל לחיים".

דנה הגמרא: אחד שהפסיק לצורך שנים שרוצים לזמן, והמתין עד שסיימו ברכת הזן [כדעת רב ששת], ואחר כך סיים סעודתו

וביאר הראש יוסף שרבנן סברו כי אע"פ שבתחילה אכל בשלשה, והתחייב בברכת הזן, כבר יצא ידי חובתו בשמיעה מהמזמן, ואילו על מה שאכל שוב, אינו מתחייב בברכת הזן, כדעת רב ששת בכל האוכל ביחידות, ולכן מתחיל ממקום שפסק.

ותוס' נקטו שודאי חייב בברכת הזן גם על מה שחזר ואכל, ולכן ביארו שהנידון נסוב על מה שאמרו שהמזמן אומר "נברך" והמסובים עונים "ברוך שאכלנו", ודעת אביי שהמברך חוזר ואומר "נברך שאכלנו משלו ובטובו חיינו" [וביאר רבינו יונה שבתחלה מצווה לברך, ובחזרתו כולל עצמו עמהם, ונמצא שאחר שענו אומר "הנה אנו מברכין"], ורבנן סברו שאומר "ברוך שאכלנו".

ובשם הר"מ מאיברא הביאו שהנדרון באחד שיצא לשוק וקורין לו לענות עמהם, ונחלקו כשיבא אותו אחד לברך מהיכן יתחיל, אם מ"הזן" או מ"נודה לך", וכן הביא הרשב"א בשם הראב"ד, ותמה כיצד מברך ברכה אחת והולך למלאכתו וחוזר לברכה שניה. וראה רמב"ן [במלחמות ה']. כתב שאין לפרש שהנידון על מי ששמע מקצת בהמ"ז ויצא לשוק,

24. הטור [ר] דן לדעת רש"י שיחיד המפסיק לשנים, כששב לברך מתחיל ב"נודה לך", מה

וג' גמולות, כי עיקר הברכה היא רק "הטוב והמטיב", ולכן נקט בשו"ע [יו"ד שעט א] את הנוסח שהבאנו בפנים. אך דעת הב"ח [או"ח שם ויו"ד תג] שאומר ג' הטבות לפני ההוספה וג' גמולות אחריה, וכן דעת הש"ך [שעט סק"א], אלא שהוסיף כי אף שכבר אמר "המלך הטוב והמטיב" כופל ואומר בהוספתו "המלך החי הטוב והמטיב", ומקורו מרבינו יונה [מובא בהערה 17].

20. גירסת רבינו יונה "לוקח נפשות במשפט", והביא שבה"ג כתב שלא לומר תיבות אלו, שהרי אמרו [שבת נה ב] "יש מיתה בלא חטא, שנאמר יש נספה בלא משפט". ותמה, שהרי בגמרא נזכר לאומרו, ובודאי ה' יודע למה עושה כן.

21. הרמ"א [יו"ד שעט] גרס "במשפט", והב"ח [יו"ד תג] גרס "כל דבריו משפט".

22. כך פירש רש"י [ד"ה חוזר], וכדרכו, שלדעת רב ששת היחיד אינו חייב בברכת הזן, אלא באופן שאכל בשלשה. וביאר בראש יוסף שאינו יוצא בברכת הזן ששמע מהמזמן, כי שמעה באמצע סעודתו, ולא התכוון לצאת ידי חובה.

23. כך פירש רש"י [ד"ה למקום], וכדרכו הנ"ל,

כשהוא מוטה כלפיו?

אמר ליה ריש גלותא: שאני פרסאי דמחוי ליה במחוג. מנהגם לשוחח בסימני רמזים שעושים באצבעותיהם, ואין השני צריך לראות את פני הגדול בדברו עמו.

שאל רב ששת את ריש גלותא על מנהגי הפרסאים: מיום ראשונים שלפני הסעודה, מהיכן מתחילין מי מהמסובים נוטל ראשון? אמר ליה, מתחילים מן הגדול.

תמה רב ששת: וכי כך ראוי שישב הגדול וישמור ידיו עד שנוטלין כולן? [שהרי אין מביאים את האוכל אלא אחר שהמסובים נוטלים ידיהם].

אמר ליה ריש גלותא: מנהג הפרסאים

אמר ליה ריש גלותא לרב ששת: אף על גב דרבנן קשישי אתון, פרסאי בצרכי סעודה בקיאי מינייכו, שהרי כך הוא מנהגם: בזמן שהן מסובין על שתי מטות, הגדול שבמסובים מסב על מטתו בראש [ראשון], ושני לו מעמידים את מטתו למעלה הימנו [לצד ראשו של הגדול]. ובזמן שהם שלש מטות, גדול מסב באמצע, שני לו למעלה הימנו, שלישי לו מעמידים את מטתו למטה הימנו [לצד רגליו של הגדול].

אמר ליה רב ששת: והרי בסידור באופן זה נמצא כי בעי הגדול אשתעווי בהדיה לדבר עם השני לו, צריך למתריין תרוצי ויתיב [להזדקף מהסבתו ולהתיישב] ומשתעי בהדיה, שהרי השני מיסב לצד ראשו, ועדיף שיסב למרגלותיו, ויוכל השני לשמעו

מהזימון, ולכן נקט [קפג] שרק אם אין מברכין עם המזמן צריך להמתין, אך אם מברכין עמו יחד אין צריך. אך המג"א [שם יב] כתב שאף אם מברכין עמו יחד צריך להמתין עד סוף הזן, ומשמע שנקט שהחיוב לשמוע ברכת "הזן" הוא משום שהיא חלק מהזימון, ואם כן אין חילוק בין שלשה לעשרה, וגם שלשה ישמעו עד הזן [וראה שם ס"ק ד וחיי אדם מח יד ומ"ב קצג יז ובשעה"צ].

אכן המג"א עצמו [ר ג] הביא את דברי הרא"ש, ותמוה שהרי ברכת הזן היא חלק מהזימון [וכע"ז] תמה החזו"א לא ב ע"ש. ובהכרח שגם הרא"ש סובר ש"הזן" היא חלק מהזימון, ומה שכתב שלא ימתינו ל"הזן" הוא רק כשהצטרפו שלשה, שהם חייבים בזימון בפני עצמם, ואין חיובם נפקע בצירופם, ולכן אינם חייבים לקיים את חיובם בעת צירופם, אלא יברכו אחר אכילתם, אך שנים שהצטרפו לעשרה, אף שהזכירו את השם, צריכים לשמוע עד הזן.

דין שלשה שהפסיקו לשבעה לברך בהזכרת השם. והשיבו אביו הרא"ש שיתחילו זימון מתחילתו ב"נברך", כי לא הצטרפו אלא כדי להזכיר השם, ומיד ראשין לאכול, ולא ממתנינים לסיום "הזן" כאחד העונה לשנים.

וביאר הב"י בשני אופנים: א. כדעת רש"י שיחיד אינו מברך הזן, ולכן כשמברכין אותה בזימון צריך לשמעה כדי להצטרף, אך שלשה שחייבים בפני עצמם ב"הזן", כל צירופם לעשרה הוא רק להזכיר את השם. ב. שהמצטרף לזימון צריך להמתין לברכה אחת כדי שיהא ניכר שמזמנים עליו, ולכן אחד העונה לשנים ממתין לסיום "הזן" כי "נברך" אינו ברכה, אך הזכרת השם נקראת ברכה, ואחריה אין צריך להמתין [והעיר הצ"ח שאם כן היה אפשר לבאר בברייתא שמצינו "שלש וארבע ברכות" בעשרה, שבהזכרת השם הזימון עצמו נחשב ברכה].

ומדבריו עולה שברכת הזן אינה חלק

שלאלתר מיתו תכא [שלחן קטן ועליו האוכל] קמיה הגדול, ומתחיל לאכול.

עוד שאלו רב ששת על מנהגי הפרסיים, מים אחרונים מהיכן מתחילין? —

אמר ליה, מתחילים מן הקטן.

תמה רב ששת: וכי גדול יתיב וידיו מזוחמות עד שנוטלין כולן? —

אמר ליה ריש גלותא: לא מסלקי תכא מקמיה הגדול עד דנמטי מיא לגביה, ועד אז יכול להמשיך לאכול ואינו צריך להמתין.

אמר רב ששת, בתשובה לטענתו של ריש גלותא שמנהגי הסעודה של הפרסיים מעולים משל חכמי ישראל: אנא מתניתא

ידענא, וממנה למדו את המנהגים הנכונים בסעודה.

דתניא: כיצד סדר הסבה, בזמן שהן שתי מטות, גדול שבמסובים מסב בראש [ראשון], ושני לו למטה הימנו לצד רגליו, כדי שיוכל הגדול לשוחח עמו בנוחות.

בזמן שהן שלש מטות, גדול מסב בראש, שני לו למעלה הימנו, לצד ראשו, כי הוא המקום המכובד ביותר אחר הראשון, ואם ירצה הגדול לדבר, יוכל לעשות זאת עם השלישי לו שמקום הסבתו למטה הימנו. (25)

וכשיש שלחן נפרד לפני כל אחד (26), מים הראשונים מתחילין מן הגדול, (27) ומביאים לפניו את השלחן, כדי שלא יצטרך להמתין לאחרים לתחילת הסעודה. (28)

אך בסעודות גדולות שכל אחד מתחיל את הסעודה בפני עצמו, וגם יש חשש להפסק בשהיה, יטול תחילה ויתחיל לאכול.

27. הראש יוסף דן אם הכוונה רק לגדול שבוצע על הפת, או אפילו אם אינו בוצע, וראה מחלוקת הראשונים [בהערה 29] לגבי קדימה במים אחרונים, ולהרמב"ם תמיד הגדול נוטל ראשון, ואילו להראב"ד שהקדימו את המברך כדי שיעיין בברכה, היינו רק בבהמ"ז שהיא ארוכה, אך בברכת המוציא הבוצע קודם מפני כבוד הברכה.

28. כך פירש רש"י [ד"ה מתחילין]. אך הרמב"ם [ברכות ז א] לא הזכיר שדין זה הוא באופן שמביאין מיד שלחן לפניו, והעלה מכך הכסף משנה [שם] שסבר כי כיון שבכרייתא שהביא רב ששת שנינו "מתחילין מן הראשון" סתם, ומשמע שאפילו אם לא הביאו לפניו

25. פירש רש"י שאין לקבוע את מקום השני למרגלות הגדול לצורך נוחיותו של הגדול בשיחה עמו, כי כבודו של השני עדיף מטרחתו. וראה בלחם משנה [ברכות ז א] שכתב שאין מסדרים את השני למרגלות הגדול ואת השלישי למרגלות השני, כי באופן זה נמצא שהשני יושב במקום האמצעי, והוא המקום הנכבד ששמור לגדול שבין המסובים. ובראש יסף כתב שהגדול מעדיף לדבר עם השלישי, ואינו רוצה לטרוח כל כך עם השני.

26. הטור [קסו] הביא שהרא"ש היה נוטל ידיו אחרון, וביאר הט"ז [קסה ג] שסבר כי רק בזמן הגמרא היה נוטל ראשון כי היה שלחן נפרד לפני כל אחד והיה אוכל מיד, אך כיום אין כבודו שיטול וימתין לכל המסובין, ובפרישה כתב שעשה כן כדי שלא לבא לידי הפסק ודיבור. ובמשנה ברורה [קסה ה] כתב שרק אם מוציא את המסובין ברכת המוציא, נוטל אחרון,

[ראשון בין חמשת הנוטלים האחרונים], הוא מזומן לברכה.

וכך היה מעשה: רב ורבי חייא הוו יתבי בסעודתא קמיה דרבי. אמר ליה רבי לרב: קום משי ירך במים אחרונים!

חזייה רבי חייא לרב דקא מרתת, כי סבר שרבי רוצה להעיר לו שידיו מלוכלכות, או שמאריך יותר מדי בסעודה. אמר ליה רבי חייא לרב: בר פחתי [בן גדולים], "עייין בברכת מזונא" קאמר לך רבי, וכוונתו לכבדך לזמן, (30) ולכן שאמר לך ליטול ידיך תחילה כדי שתוכל לעיין בברכת המזון

מים אחרונים — בזמן שהם עד חמשה סועדים, מתחילין מן הגדול, כי הנוטל ראשון הוא המזמן, (29) ובזמן שהם יותר מחמשה, ואפילו מאה, מתחילין מן הקטן שבדרך כלל הוא יושב אחרון בשלחן, עד שמגיעים אצל המישי, וחוזרין ומתחילין מן הגדול, ורק אז נוטלין את השלחן מלפניו. ולמקום שמים אחרונים חוזרין, לשם ברכת חזרת, דהיינו שהנוטל ראשון הוא המזמן, ואם ירצה הגדול יורה לאחד מהמסובין ליטול ראשון ולזמן.

מסייע ליה לרב, דאמר רבי חייא בר אשי אמר רב, כל הנוטל ידיו באחרונה תחלה

מלפניו, היה הגדול נוטל אחרון [או לפני ארבעה אחרונים], ולכן פסק שבזמננו שהשלחן לפניו, הגדול נוטל תחילה כדי שלא ישב וידיו מזוהמות. ומדבריו משמע שהטעם שמתחילין בגדול הוא מפני כבודו.

30. תוס' להלן [מז א ד"ה והלכתא] העלו מכך שהגדול יכול לתת רשות לקטן לברך, שהרי רב היה גדול מרבי חייא, ובכל זאת כבודו, וביאר במאמר מרדכי [רא] שהכיבוד לברך תלוי בדעת בעה"ב שרוצה שיברכהו, וראה מג"א [שם א] שיכול לתת גם לאחר שאינו אורח. ואילו הרא"ש הוכיח מכאן שהאורח מברך אפילו אם בעה"ב גדול ממנו, שהרי רבי היה רבו של רב, וראה בכיפור הגר"א [רא א] ובה"ל [שם ד"ה ואם בעה"ב].

ובערוך השלחן הוכיח מדברי תוס' שהגדול אינו נחשב כ"מי שנתנו לו כוס של ברכה", שהרי אסור לסרב לה, אלא כשרוצה ליתנה לאחר הרי הוא מוחל מעיקרא על כיבודו.

ובספר פירות תאנה דחה, שהרי מבואר להלן [נה א] כי הטעם שאסור לסרב הוא מפני שמברך לבעה"ב ובזכות זה ה' מברכו, אך רבי שהיה

שלחן, ואף שרב ששת עצמו תמה על כך בפני ריש גלותא, האמת היא שאין בכך פחיתות לגדול.

29. כתבו הרשב"א ורבינו יונה שהקדימה במים אחרונים אינה משום כבוד לגדול, שהרי אמרו בסמוך שאין מכבדין בידים מזוהמות, אלא מפני שהנוטל ראשון הוא המברך, ממילא צריך להקדימו במים אחרונים, אך שאר הנוטלים לא יכבדו זה את זה להקדים ליטול אלא יטלו כסדר ישיבתם, וכן דעת רש"י [ד"ה למקום, הנוטל, וראה מז א הערה 1].

עוד כתבו הראב"ד [ברכות ז יב] והרשב"א שתקנו להקדימו לארבעה אנשים כדי שיעיין בברכה קודם שיזמן, ושיערו שבזמן נטילה של ד' אנשים יכול לעיין בד' ברכות, ולא נתנו לו יותר כדי שתהיה הנטילה סמוכה לברכה [ומשמע מדבריו שהתכיפה במים אחרונים אינה כמים ראשונים, שבהן השיעור הוא כדי מהלך כב אמה, וראה באר שבע סוטה לט א ותורת חיים קפו ג].

והכסף משנה העלה מדברי הרמב"ם [שם] שביאר כי בזמן הגמרא שהיו נוטלין את השלחן

קודם שתזמן. (31)

תנו רבנן: אין מכבדין אדם את חברו שילך לפניו, לא כאשר נפגשו בדרכים, (32) ולא בגשרים מפני הסכנה בשהייה על גבי הגשר, (33)

א-מ ולא מקדימין את הגדול לקטן בנטילת מים אחרונים, שנוטלים לנקות ידים מזוהמות בסוף הסעודה. (1)

רבין ואביי הוו קא אזלי באורחא, קדמיה חמריה דרבין והלך לפני חמורו דאביי, ולא אמר ליה רבין לאביי "ניזיל מר", ולא כיבדו להכנס לפניו.

אמר אביי בלבו: מודסליק האי מרבנן

ממערבא [כיון שרבין בא מארץ ישראל], גם ליה דעתיה, ולכן אינו מכבד אחרים.

כי מטא לפתחא דבי בנישתא [בית הכנסת], אמר ליה רבין לאביי: נייעל מר!

אמר ליה אביי: וכי עד השתא לאו "מר" אנא? ולמה לא כבדת אותי בדרך אלא רק כאן?

אמר ליה רבין: הכי אמר רבי יוחנן, אין מכבדין את הגדול להכנס תחילה אלא בפתח שיש בה מזוזה, ולא בדרך. (2)

ותמהה הגמרא: וכי דוקא בפתח דאית בה מזוזה, אין [צריך לכבד], ואילו בפתח דלית בה מזוזה, לא צריך לכבד? אלא, נמצא

הוא עצמו בעה"ב, אין לו חשש זה. אכן, כיון שתוס' הוכיחו מכאן שכל גדול יכול למחול, בהכרח שאינו מדין בעה"ב שאינו מברך, אלא משום שמוחל על כיבודו.

31. על פי הראב"ד והרשב"א בהערה 29.

32. רבינו יונה הביא שני ביאורים: א. בדרך שבתוך העיר, אין מכבדין זה את זה כדי שלא להפריע לתנועת העוברים ושבים. ב. בדרך מעיר לעיר, אין זה דרך ארץ להתעכב כדי לכבד זה את זה. והוכיח [מסוגיא בשבת נא ב שאמוראים כבדו זה לזה בדרך] דהיינו רק אם לא נועדו תחילה ללכת יחדיו, וביאר בראש יוסף כי אז אין חוששין לכבודם כי רוצים להגיע מהרה למחוז חפצם, אך בעיר אפילו לא נועדו, מכבדין, כי אין מקפידים על עיכוב. [ואילו לביאור א, בדרך מעיר לעיר, אם נועדו, מכבדין, ובעיר אפילו נועדו לא מכבדין, כדי שלא להפריע].

33. ע"פ רבינו יונה.

1. רבינו יונה ביאר שהטעם לכך משום שסכנה היא להתאחר ברחיצת ידים מזוהמות. וראה במ"ב [קפא יד] "ש"אין זה כיבוד כמה שירמוז לו שהוא ירחץ תחילה ידיו המזוהמות".

והרא"ה פירש שכוונת הברייתא שלא ישמש את הגדול בידים מזוהמות, וביאר המאירי שיש לחשוש שישכח זוהמתו ויאחזו בכנף מעילו [ולא ביאר שהכוונה למים אחרונים, מפני קושיית הראשונים מו ב הערה 28, שהרי מתחילין בהם מן הגדול, ולדבריו אחר המברך נוטל הגדול, ואילו לשאר הראשונים המסובין נוטלין כסדר ישיבתם].

2. מסתבר שאביי ידע את הברייתא ש"אין מכבדין בדרך", אך סבר שהכוונה שאין חיוב לכבד בדרך, אך טענתו היתה שבכל זאת ראוי לכבד, ולכן לא ענה לו מדברי הברייתא, אלא הביא מרבי יוחנן שאין כיבוד אלא בפתח, ואין חיוב כיבוד אלא כשיש מזוזה [שהרי ודאי אין כוונת רבי יוחנן למעט כל פתח מכיבוד, כי בברייתא משמע שרק בדרכים אין כיבוד,